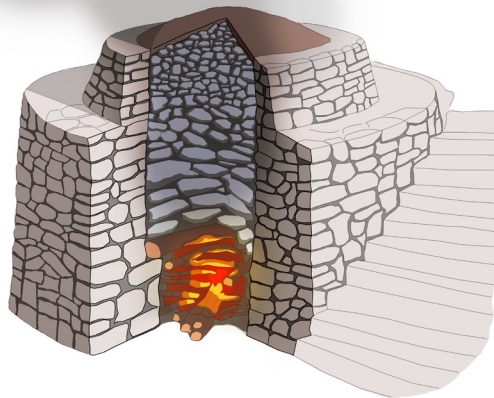

ELS FORNS DE CALÇ “CALERES” D’ANTELLA

FRANCISCO CALVO LLORCA / ALEJANDRO CONEJERO NOGUERA

Forn de calç en funcionament

El **forn de calç** o **forn de pedra**, és un forn per obtenir calç viva (òxid de calci) tot utilitzant la pedra calcària o siga carbonat de calci.

Aquesta reacció té lloc cap als 900° C, però se solia treballar a uns 1000° C, per a l'obtenció d'una velocitat de reacció més alta. També calia tindre en compte evitar temperatures superiors a les mencionades per tal d'evitar que es cremara la calç i s'arruïnara la fornada.

És una de les indústries més antigues de la humanitat, ja que s'han trobat restes de forns de

calç en excavacions d'Àsia Menor de fa 14.000 anys. També era una de les indústries més fortes en temps dels moriscos. A Antella els últims forns de calç en funcionament estigueren als voltants dels anys quaranta-cinquanta del segle XX. El *tio* Torro fou un dels últims calciners del poble.

Enguany en la revista LA LLOCA 2023, el nostre veí d'Antella i gran coneixedor del terme Francisco Calvo Llorca, en un esmorzar a principis de gener d'enguany, ens va comentar l'existència d'uns quants forns, ara abandonats, en el terme d'Antella, que

Forn de calç de Sento Frígols, dels millors conservats al terme d'Antella.

va despertar la nostra curiositat, encara que sempre n'havíem sentit parlar.

Enclavats preferentment en la zona muntanyosa, el seu lloc natural d'existència, ja que necessiten la pedra calcària i d'abundant matoll i llenya per encendre-les per a la fabricació de la calç.

Parlant-ne ens va comentar els llocs on encara estan les restes d'aquelles fàbriques de calç i també quina o quines eren les millor conservades, excursió que realitzaren Paco Herrero i ell mateix, per fer-ne un catàleg que ara traslladem al present treball, a més d'informació de com es realitzava aquell dur treball de la fabricació de la calç.

LA CONSTRUCCIÓ DELS FORNS DE CALÇ

En primer lloc es buscava el terreny apropiat que tinguera un cert pendent i abundant pedra i llenya. Una vegada trobat el lloc apropiat es feia un clot en la terra d'uns dos metres de fondària i quatre metres aproximadament de diàmetre, segons les característiques del forn desitjat. El clot o forat és on es ficava la llenya

Perspectiva del forn de calç de Sento Frígols.

que després possibilitaria la combustió de la pedra i la posterior formació de la calç.

Als voltants del clot es construïa, fent un giravolt, **la caixa**, una paret feta de pedra seca, que anava cobrint aquell inicial clot i amb argila anaven tapant-se les juntes que deixaven les pedres, per tal que la combustió fóra la més exacta possible sense pèrdua de calor. El cobriment rebia el nom de **l'olla**, paret que anava construint-se en cercles fins arribar a la volta exterior on es deixava una obertura per tal de fer possible l'eixida del fum a l'exterior que es tapava amb una pedra anomenada **enfonadura**.

Mur exterior del forn de calç.

Detall de l'argila en el mur interior del forn.

Francisco Calvo Llorca.

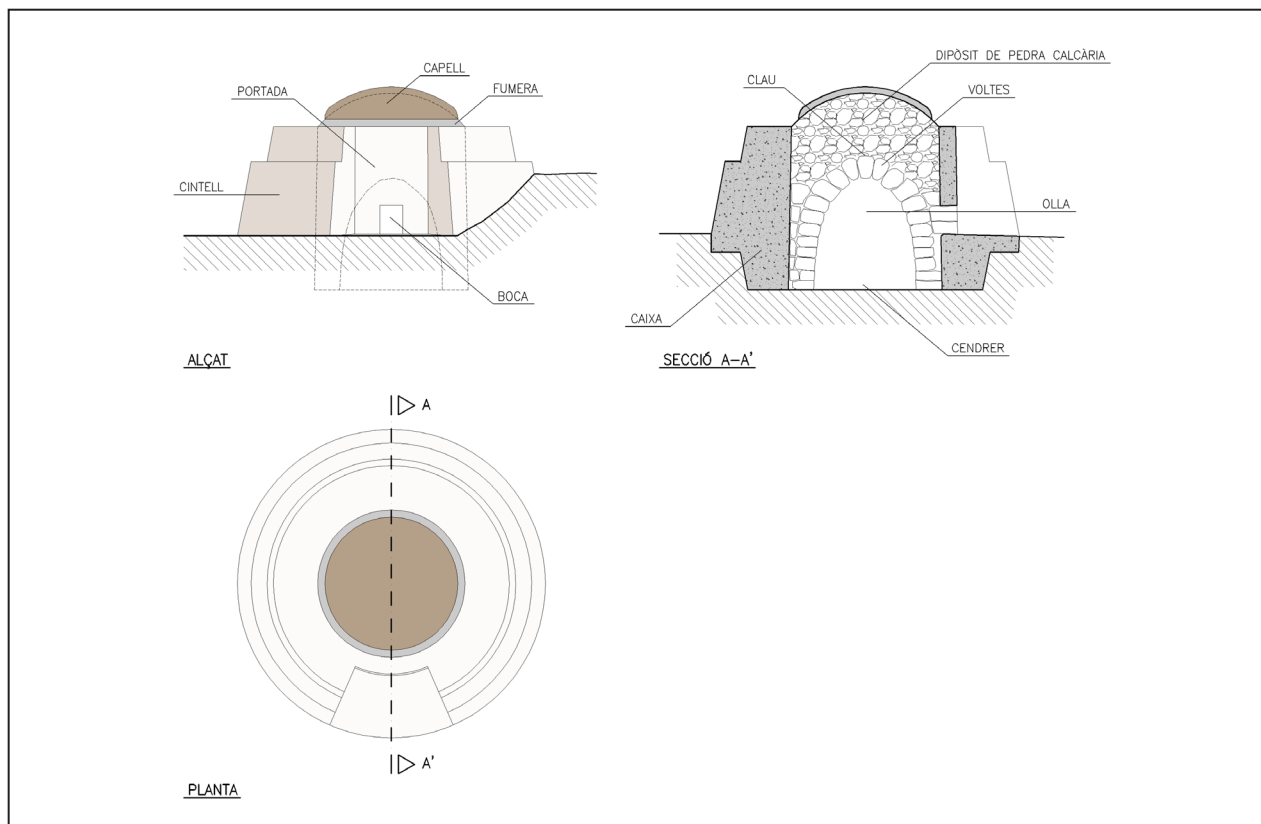

El forn de calç de Sento Frígols.
Detall de la porta d'entrada del forn, per on s'introduïa la llenya per a la combustió.

La situació del forn de calç
Perspectiva del forn de calç de Sento Frígols.

Les parts d'un forn de calç.

LES PARTS DEL FORN

1. La cambra de combustió per on s'introdueix la llenya per alimentar el foc.
2. L'olla, o clot, on es cremava la llenya i es depositaven les cendres.
3. El canó o cambra de càrrega és on es fan les capes de pedra calcària.
4. La vora serveix per reforçar la part exterior del canó i es fa col·locant una línia de pedres al voltant.
5. El capell és una capa de calç i fang d'argila que serveix per impedir que el foc surta de dins del forn.
6. Clau, pedra que cobreix l'obertura de manera que es trobe aïllada de l'exterior.
7. Enfornadora, pedra situada a la part baixa de la boca del forn.
8. Espirall o fumera, era la part baixa que apareix per tot el rodó del munt que no ha estat cobert per argila i per on exhala el forn de calç.
9. Boca, és l'obertura del forn on s'introdueixen els troncs.
10. Portada, és la paret construïda de pedres encallades amb fang que serveix per tancar la caixa del forn de calç.
11. Tafarra, són els troncs que es posen per a reforçar la portada.
12. Voltes, és cada una de les pedres que acaben la volta, a més, les pedres són de grans dimensions.

ELS CALCINERS

Convertir les pedres en calç era un autèntic ofici que feien els calciners. La construcció del forn era una iniciativa de persones amb pocs recursos per a la seua subsistència, ja que també la venien per a obtenir diners.

Els mestres o patrons de l'ofici procuraven coure el forn entre abril i setembre, i dedicar els altres mesos per a preparar llenya. La llenya que utilitzaven es tallava uns mesos abans de començar amb l'elaboració de la calç de la qual transportaven els feixos amb un carro, a l'esquena o fent-los davallar per un fil de ferro lligat entre dos arbres.

Calç viva.

També els calciners havien de tenir en compte que abans d'encendre el forn, havien de preparar una o dues barraques per dormir-hi i menjar, ja que una vegada encès, la feina era contínua fins que s'obtenia la calç i es tapava el forn. En torns de 48 hores es quedaven a la vora del forn, per tal que no s'apagara el foc i les seues dones els portaven el menjar contínuament allà on es trobaren. L'alimentació, poca, consistia en creïlles, cebes, moniatos, sardines i coses semblants de l'època.

El procés de producció d'una fornada podia durar entre un mes i mes i mig de feina. També de vegades, era el mateix propietari qui contractava un grup d'homes que l'ajudaren a produir una partida de calç. La pedra que s'utilitza normalment és la pedra morta i la viva; en canvi la pedra gruixuda no la fan servir molt perquè normalment s'esmicola molt.

El següent pas era la pesada feina d'arrencar la pedra amb pics i malls. Després es transportava la pedra amb els carros fins al lloc on era situat el forn. Aquest s'omplia posant de forma circular les pedres depenent de la seua mida: davall les més grosses i damunt del curull les més petites. A la part inferior es deixava una finestra o boca per introduir-hi la llenya amb una mena de forca anomenada **gavell**. Quan començava l'encesa, ja no es podia parar fins que el mestre calcinaire deia que la pedra era ben cuita. Durant el procés de cocció que podia durar, sense interrupció, 10 o 15 dies, la fornada de pedra calcària s'havia transformat

en calç viva. Les pedres estaven cuites i es convertien en calç quan adquirien un color blanquinós i a més, quan desapareixien les juntes entre les pedres. La millor estació per fabricar la calç és a l'estiu perquè la humitat no anava bé per fer una fornada. A més, aquesta calç la fabricaven els calciners que s'encarregaven de fabricar-la correctament. La utilitat de la calç era per la construcció per fer les parets (per a unir les pedres), barrejada amb aigua i argila o arena s'utilitzava per a arrebossar les façanes i emblanquinar les cases. També servia per impermeabilitzar les cisternes i els safareigs així com per a desinfectar i també tenia un ús agrícola per a sulfatar les plantes contra les plagues.

El procés de transformació de la pedra en calç es feia per combustió, mitjançant un forn de forma rodona fet dins la terra o la roca. Es necessitaven temperatures entre 800 °C i 1000 °C perquè el carbonat de calci s'alliberés del diòxid de carboni i passés a òxid de calci. Però per aconseguir aquest procés es necessitava una preparació llarga i feixuga. Aquestes tasques duraven al voltant d'uns tres mesos i començaven entre el gener i el febrer, quan les feines agrícoles eren més escadusseres.

La producció de calç va tenir una certa importància fins a mitjan segle xx, com ho demostra l'existència de moltes olles o forns arreu del territori. D'aquesta antiga activitat, tan estesa a les nostres muntanyes, solament resta el mut testimoni d'aquells forns que en l'actualitat estan mig enrunats i tapats per la vegetació.

En definitiva un treball laboriós i pesat per a la subsistència d'una època que la industrialització ha arraconat i han passat a l'oblit unes formes mil·lenàries de treballar i de fabricar un producte que s'ha utilitzat amb la matèria primera existent, la pedra, la llenya i el treball humà i del qual s'han pogut fer construccions, neteges i embelliments de façanes. Recordem els tràfecs de les dones d'Antella al costat dels calciners quan s'aproximaven les festes patronals per netejar i embellir al mateix temps les façanes de les cases. També les seues propietats com a protecció dels cadàvers tant humans com animals en èpoques de epidèmies i també per amagar tota mena de crims amb les sepultures en cal viva.

LA GEOGRAFIA DELS FORNS DE CALÇ

EL FORN DE SENTO FRÍGOLS:

Situada al barranc del mateix nom, al final del camí traverser del camí de la Font Dolça (passat la finca de las Vegas, començament pujada de la Font Dolça).

FORN DE CALÇ DE ROMERO.

Dalt del camí de Fita-caseta dels caçadors, pujada dels Alts, es veu des del Molló, Pinastre, en la tira d'oliveres d'Edelmiro fill.

FORN DE CALÇ DE LA CANTADORA

Identificada al plànol de la Generalitat Valenciana.

FORN DE CALÇ DE LA PUJADA ALS ALTS.

En el barranc de Sento Frígols, darrere del monticle del forn del mateix nom, a mitjan barranc en la pujada als Alts.

FORN DE CALÇ DE GÓMEZ.

Al barranc de Gómez, el "Florito", hui del comte Trénor, front a la Font Dolça, d'on es va traure la pedra per a la construcció de l'assut i els forns de calç, cap al final de l'anomenada caseta d'Eleuteri Bou (hui totalment en ruïnes).

FORN DE CALÇ DEL CASTELL DE LA FONT DOLÇA.

Situada abans de finalitzar el barranc de Gómez, vist des de dalt, una vegada passes la caseta d'Eleuteri Bou.

FORN DE CALÇ DE LA VEREDA.

Es troba prop de la Font del Baladre.

BIBLIOGRAFIA:

Llorca Calvo, Francisco: Informació facilitada de la geografia dels forns de calç del terme d'Antella. Procés de producció de la calç.

https://ca.wikipedia.org/wiki/Forn_de_cal%C3%A7

Fotografies d'Alejandro Conejero Noguera.

FORN DE CALÇ DE LA CORRALISSA

Es troba a la corralissa, al barranc del mateix nom que es divisa des del Molló del Pinastre. En aquesta corralissa, antigament, tancaven les cabres que pasturaven per la muntanya. Prop es troba la Font Grogà; hi ha dos sendes, una que pujava a la Fonteta i comença a la caseta del barranc del Llop, i l'altra és paral·lela a l'altra part del barranc. Hi ha un gran oliverar de 8 o 9 fanecades, abandonat.

Nota: *El barranc del Mig que comença a la capçalera que hi ha dalt de la corralissa; des d'ací cap al barranc de la Font Dolça, i paral·lela al barranc de les Moreres. És propietat d'un de Moixent.*

FORN DE CALÇ DE LA SENDA MALA.

A la capçalera del barranc de les Coves, a la dreta del camí que baixa cap a l'olivar de Rafael Pardo, el "Tejero"; en el frontó de Manota, al lateral del molló, es troba aquest forn de la Senda Mala. Molt a prop hi ha una cova.

Nota: En aquest paratge trobarem una rabosa pels seus grans udols que feia, fins que es va adonar de la nostra presència i va fugir.

FORN DEL FRONTÓ

(És un tall de pedra a mena de frontó, a l'altra part del camí cap a l'olivar de Rafael Pardo, el "Tejero"; podríem dir al caient del barranc, davant del forn de calç de la Senda Mala, marge esquerra de l'esmentat camí (des de dalt cap avall). A la part inferior es troba el magatzem de la finca del barranc del Llop. Cal prestar atenció a la Senda Roja.

FORN DE CALÇ DEL BARRANC DE LES COVES:

Es troba a la capçalera del barranc de les Coves.